

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת נצבים תשע"ח

בשנה החדשה - להיות אדם חדש

אין גאולה בלי תשובה

אחרי שקראנו בפרשה הקודמת על הברכות שיבואו עלינו אם נשמור את התורה, ועל הקלות שעלולות ח"ו לבוא אם לא נשמור את התורה, אומרת התורה בפרשתנו: "וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֵיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נִתְּחִי לְפָנֶיךָ... וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶךָ, וְשָׁב וְקִבְּצָךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפִּיצָךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה. אִם יִהְיֶה נִדְחָךְ בְּקִצֵּה הַשָּׂמַיִם, מִשָּׁם יִקְבְּצֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ" (דברים ל, א-ד). כלומר, התורה מבטיחה, שגם אם נגיע ח"ו למצב שיבואו עלינו הקלות שבתוכחה, בכל זאת, אחרי כל הצרות הללו, סוף הגאולה האחרונה לבוא. לא יתכן שהגלות תמשך לנצח, והעולם לא יגיע אל תכליתו. בסופו של דבר מוכרחה להיות גאולה, שעל ידה יגיע העולם אל תכליתו¹.

עוד מגלה התורה בפרשתנו, שבזמן הגאולה האחרונה יעשו ישראל תשובה: "וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֵיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה... וְשָׁבַתְּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלוֹ... וְאָתָּה תֵּשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה'..." (שם, א-ה). תשובה זו - חייבת להיות. לא תתכן גאולה ללא תשובה. גאולה ללא תשובה, פירושה שיהיה ח"ו חורבן נוסף אחריה. הרי ישבנו כבר בארץ ישראל, והיו לנו בתי מקדש, ובכל זאת חטאינו גרמו לחורבן המקדש ולגלות. ואם כן, אם לא נתקן את חטאינו, למה שבגאולה העתידה יהיה אחרת? מוכרח אפוא להיות, שהגאולה האחרונה תהיה כרוכה בתשובה. אמנם מצינו בענין זה מחלוקת בגמרא, רבי אליעזר אומר אם ישראל עושים תשובה נגאלים ואם לאו אין נגאלים, ורבי יהושע אומר שעל כל פנים נגאלים (סנה' צז, ב), אבל ברור שאין כוונת רבי יהושע לומר, שאין צורך בתשובה כלל. המחלוקת היא רק על סדר הדברים, האם מוכרח להיות שישראל יעשו תשובה לפני שתגיע הגאולה² (לדעת רבי אליעזר), או שתתכן גם אפשרות שיגאלו ורק אחר כך יעשו תשובה (לדעת רבי יהושע); או - לפי גרסא אחרת בגמרא - המחלוקת היא, האם מוכרח להיות שישראל יתעוררו מעצמם לתשובה (לדעת רבי אליעזר), או שתתכן גם אפשרות שהקב"ה הוא שיעוררם לשוב, ע"י שיעמיד להם ח"ו מלך קשה כהמן (לדעת רבי יהושע) (ע"י מהרש"א). אבל שלא תהיה תשובה כלל, לא לפני הגאולה ולא לאחריה - זה לא יתכן.

כי גאולה נמדדת רק בהשגים רוחניים, בהחזרת עם ישראל כולו ללימוד תורה ליראת שמים ולקיום מצוות, "וחזורין כל המשפטים כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות ועושין שמיטין ויובלות, ככל מצותה האמורה בתורה" (רמב"ם הלכ' מלכים פ"א ה"א). רק זו היא הגאולה, ולא שום דבר אחר. כל השאר - שלטון יהודי וקיבוץ גלויות - הוא

אולי הכנה לגאולה. אבל הגאולה עצמה - נמדדת במושגים רוחניים בלבד. לכן, מוכרח שתהיה תשובה עם הגאולה, בין לרבי אליעזר ובין לרבי יהושע. וכפי שכבר אמרנו, גם הגאולה עצמה - מוכרחה להיות, והיא ודאית ומובטחת.

"ומל' ה' אלקיך את לבבך" - ביאור הענין

בעקבות התשובה שיעשו ישראל לעתיד לבוא, אומרת התורה: "וּמַל' ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לִבְּךָ וְאֶת לִבְּךָ זָרְעָךָ, לְאֶהְיֶה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כְּכֹל לִבְּךָ וּכְכֹל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ" (דברים ל, ו). מסביר הרמב"ן: זהו שאמרו חז"ל, הבא לטהר מסייעין אותו (שבת קד, א). "ה' מבטיחך שתשוב אליו בכל לבבך, והוא יעזור אותך". הקב"ה מסייע בדרכים שונות למי שבא לעשות תשובה, שיצליח בתשובתו.

אבל הרמב"ן מוסיף ומבאר, שיש כאן באמת הבטחה הרבה יותר גדולה. מסביר הרמב"ן: "מזמן הבריאה היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו, צדיק או רשע, כדי שיהיה להם זכות בבחירתם בטוב ועונש ברצותם ברע. אבל לימות המשיח תהיה הבחירה בטוב להם טבע, לא יתאוה להם הלב למה שאינו ראוי ולא יחפוץ בו כלל. והיא המילה הנזכרת כאן. כי החמדה והתאוה עולה ללב, ומול הלב הוא שלא יחמוד ולא יתאוה. וישוב האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון, שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות, ולא היה לו ברצונו דבר והפכו... וזהו בטול יצר הרע... שיתבטל יצרם בזמן ההוא לגמרי". כלומר, בימות המשיח יבטל הקב"ה את יצר הרע עד שלא יהיה לאדם כלל רצון לחטוא, וכך יוכל לעבוד את ה' ולעשות את רצון ה' בקלות.

אין כוונת הרמב"ן שלא תהיה אז לאדם בחירה כלל, שהרי כל תכלית האדם ועמלו בימי חייו הוא שיבחר בטוב וימנע מן הרע. ועוד, שהרי הרמב"ן כתב "וישוב האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון", ואדם הראשון ודאי היתה לו בחירה עוד לפני שחטא בעץ הדעת, שאם לא כן איך חטא? וגם לשון הרמב"ן היא "שתהיה הבחירה בטוב להם, טבע". הרי שהוא מדבר על בחירה גם בימות המשיח, אלא שאז "תהיה הבחירה בטוב להם, טבע". אם יש בחירה גם בימות המשיח, מה פירוש דברי הרמב"ן "וישוב האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון, שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות, ולא היה לו ברצונו דבר והפכו... ויתבטל יצרם בזמן ההוא לגמרי"? אם אין יצר הרע, ואין רצון לדבר והפכו, רק לצד הטוב - על מה תהיה הבחירה?

המפתח להבנת הענין נמצא בדברי הג"ר חיים מוולוז'ין זצ"ל בספרו "נפש החיים", שכתב כך:

השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והיטיבו דרכיכם...⁴ (הלכ' תשובה פ"ג ה"ד). וכן לימוד המוסר, הם אמצעי חשוב כדי להתעורר.

בשנה החדשה - להיות אדם חדש

מדרכי התשובה, להשתדל להרגיש כאדם חדש. התורה הרי אומרת: "וּבַחֲדָשׁ הַשָּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ... יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם. נַעֲשֶׂי תֵּם עֲלֶה לְרִיחַ נִיחַח לְה', פֶּר בֶּן בְּקָר אֶחָד, אֵיל אֶחָד, פְּכָשִׁים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם" (במדבר כט, א-ב). למה התורה אומרת כאן "נַעֲשֶׂי תֵּם עֲלֶה", ולא "והקרבנם עֲלֶה", כמו בשאר קרבנות המוספים? אומרים חז"ל: "אמר להם הקב"ה לישראל: מכיון שנכנסתם לפני לדין בראש השנה ויצאתם בשלום, מעלה אני עליכם כאילו נבראתם בריה חדשה" (ירו"ר פ"ה ה"ח). לכן נאמר "נַעֲשֶׂי תֵּם עֲלֶה" - כאילו נעשיתם מחדש.

יתר על כן: "נַעֲשֶׂי תֵּם עֲלֶה" נאמר בפסוק עוד לפני שנזכרו בו הפר האיל והכבשים שצריך להקריב בראש השנה. משמע: לא הבהמות הם העולה העיקרית של ראש השנה, אלא האדם עצמו! אדם שמבקר את עצמו בראש השנה מכל מום וחטא כבקרת קרבן (עי' משנ"ב סי' תקפ"א סק"ו) ועושה עצמו כבריה חדשה - זהו הקרבן העיקרי שה' חפץ שנקריב לפניו בראש השנה!

אם ע"י תשובה בראש השנה נעשים אנו כבריה חדשה, הרי שהתשובה צריכה באמת להיות כזו, שנרגיש אחריה כאדם חדש. ברור שנמשיך לכבד את אותם ההורים שהיו לנו קודם, ואת רבותינו שהיו לנו קודם, ואם אתמול הייתי בן ישיבה כך אמשיך להיות גם הלאה, אבל התשובה צריכה להביא אותנו לכך שנמרוד במוסכמות של אתמול. אם עד היום עשיתי כך, זה לא מחייב אותי לעשות כך גם הלאה. אם עשיתי דברים נכונים שההלכה מחייבת אותי לעשות, אמשיך בעזרת ה' לעשותם. אבל יש לבדוק את המעשים, ודברים לא נכונים שעשיתי, השיגרה של אתמול לא צריכה לחייב אותי לעשותם גם היום, כי היום - אדם חדש אני!

אולי אפשר לומר בדרך רמז: "תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר" - צריך שיהיה "חודש" ויהיה "שופר". התחדשות ושיפור. "בַּפֶּסָּה לְיוֹם חֲגֹנוּ" - לכסות ולהעלים את מה שהיה מוסכם עד עכשיו. גמרנו עם הפרק הקודם, מתחילים דף חדש. לא לוותר על הדברים הטובים שעשינו, רק על דברים שלא היו כ"כ טובים, ולגביהם לפתוח דף חדש. אין לנו קשר עם המוסכמות שהיו עד היום. עכשיו נתחיל להיות בסדר. נתרגל להתפלל יותר בכוונה, לפחות בימים הנוראים. ואם אפשר ללמוד מזה לכל השנה, ודאי שטוב. הרי כתוב בפוסקים, שגם מי שכל השנה לא מקפיד על דברים מסויימים, ישתדל בעשייתם להקפיד, והקב"ה יגזור את דינו לפי מצבו עכשיו, בעשרת ימי תשובה, וכפי שאמר המלאך להגר: "כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנֶּעֱרָר בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם" (בראשית כא, יז). מה פירוש "בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם"? אומרים חז"ל, שגלויו וידוע היה לפני הקב"ה, שישמעאל עתיד להיות רשע גדול ולהציק לישראל. אלא ש"אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה" (ר"ה טז, ב), וכיון שבאותה שעה

"קודם החטא [של עץ הדעת], עם כי ודאי שהיה האדם בעל בחירה גמור להטות עצמו לכל אשר יחפוץ... אמנם לא היה ענין בחירתו מחמת שכוחות הרע היו כלולים בתוכו, כי הוא היה אדם ישר לגמרי, כלול רק מסדרי כוחות הקדושה לבד וכל עניניו היו כולם ישרים קדושים ומזוככים טוב גמור בלי שום עירוב ונטיה לצד ההיפך כלל, וכוחות הרע היו עומדים לצד, וענין בפני עצמו חוץ ממנו, והיה בעל בחירה ליכנס אל כוחות הרע ח"ו כמו שהאדם הוא בעל בחירה ליכנס אל תוך האש. לכן כשרצה הסטרא אחרא להחטיאו הוצרך הנחש לבא מבחוץ לפתות, לא כמו שהוא עתה שהיצר המפתה את האדם הוא בתוך האדם עצמו ומתדמה להאדם שהוא עצמו הוא הרוצה ונמשך לעשות העון, ולא שאחר חוץ ממנו מפתהו. ובחטאו, שנמשך אחר פיתוי הסטרא אחרא, אז נתערבו הכוחות הרע בתוכו ממש, שנתחברו ונתערבו בתוכו הטוב והרע יחד זה בתוך זה ממש" וכו' ("נפש החיים" ש"א פ"ו בהגה"ה).

הרי שאדם הראשון עוד קודם החטא היתה לו בחירה לבחור בין טוב לרע, אלא שלא היתה לו נטיה לחטא. [משא"כ אחר החטא נכלל בתוכו ונתערב בתוכו כוחות הרע בתוכו ממש]. המצב הזה, שתהיה לאדם בחירה לבחור בין טוב לרע בלי נטיה פנימית לחטא, אלא הרע עומד לו מחוץ לאדם - זה הוא המצב שיהיה לימות המשיח.³

לצאת מהמצב של "מלומדה"

כפי שהזכרנו, אין גאולה בלי תשובה. ואם כן, ר"ה ויוה"כ הם גם ימי הכנה לגאולה העתידה בעז"ה, כי אנו עושים בהם תשובה, ומקוים שהיא תביא את הגאולה. כל יחיד ויחיד צריך את הזמנים האלה כדי להתעורר לתשובה, אבל גם הציבור צריך התעוררות לקראת הגאולה. צריך להתנער ממעשים לא טובים, ולדבוק במעשים טובים. להלחם נגד השיגרה. לא לחשוב, מה שעשיתי אתמול טוב גם היום. זה לא תמיד נכון. צריך לבדוק אם מה שעשיתי אתמול היה באמת טוב. אולי יש דברים שטעונום תיקון במה שעשיתי אתמול. המוסכמות, לא מוכרח שהן טובות. בשביל זה נתנה לנו התורה את הימים האלו, להתנער בהם מן המוסכמות ומן השיגרה, וכן מן ה"מלומדה". זה הרי אחד הדברים הנוראים, שהנביא אומר: "יֵצֵן כִּי נִגַּשׁ הָעַם הַזֶּה, בְּפִיו וּבִשְׁפָתָיו בְּדַוְנֵי וְלִבּוֹ רַחַק מִמֶּנִּי, וַתְּהִי יְרֵאָתָם אֹתִי מִצְּנֹת אֲנָשִׁים מִלְמַדָּה" (ישעיהו כט, יג). הנביא מדבר על אנשים שיש להם יראת שמים, "וַתְּהִי יְרֵאָתָם", אבל היראה הזו היא "מִלְמַדָּה". הוא עושה את הדברים מפני שכך הוא רגיל. כך עשיתי אתמול, כך עשיתי גם שנה שעברה, שנה שעברה היה ר"ה ויוה"כ, וגם לפני שנתים היה ר"ה ויוה"כ, אז אני כבר רגיל בזה, אז כך אעשה גם השנה. לא טוב להיות כך. יראת שמים צריכה התחדשות. לא לעבוד את ה' רק מתוך הרגל. הנביא אומר "בְּפִיו וּבִשְׁפָתָיו בְּדַוְנֵי", אומרים פיוטים וסליחות בפה ובשפתים, אבל הלב צריך להתנער, שהיראה לא תהיה מלומדה.

השופר צריך לעורר אותנו לזה. הרמב"ם הרי אומר, "אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר: עורר ישנים משנתכם, ונרדמים הקיצו מתרדמתכם...

קטורה אשת אברהם (עי' רש"י שם כה, א), אבל גם לפי דעה זו נמצא, שהצדיקות שלה לא היתה יציבה. אצלנו זה צריך להיות יציב. לעלות בר"ה, ולהשתדל שעליה זו תחזיק אותנו למשך שנה הבאה והשנים הבאות עלינו לטובה, ובשכר זה נכתב ונחתם עם כל ישראל לחיים טובים ולשלום, אמן.

צדיק היה - לא נתן לו ה' מות בצמא, אלא דן אותו בַּאֲשֶׁר הוא שָׁם⁵.

זו סבה בשבילנו להתרומם בר"ה ובעשיית. גם אם איננו יכולים להחזיק מעמד כל השנה במדרגה של עשיית, בכל זאת בר"ה ובעשיית להשתדל להתרומם, ועד כמה שאפשר, להתרומם במדרגות שאפשר להמשיך בהן כל השנה. לעלות מעלה מעלה, כך שבשנה הבאה נוכל לטפס למדרגה עוד יותר גבוהה. לא להיות כמו הגר, שבבית אברהם אבינו היא רואה מלאכים (רש"י בראשית טז, ז-יא), אבל אח"כ היא חוזרת לגילולי בית אביה ומשתקעת במצרים (רש"י שם כא, יד). אמנם יש דעה בחז"ל שאח"כ חזרה הגר להיות צדיקה, והיא היתה

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

שנה טובה
כתיבה וחתימה טובה
למורנו הרב שליט"א
לרבני הישיבה
ולכל בני הישיבה

1. עי' רמב"ן (ויקרא כו, טז) שבאר, שפסוקים אלו "יבטיחו בגאולה העתידה הבטחה שלמה, יותר מכל חזיונות דניאל". וכתב, שגאולה זו תהיה "גאולה שלמה, מעולה על כולם", שכן נאמר בה: "וְהִיטֵבְךָ וְהִרְפֵּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ" (דברים ל, ה), יותר מכל הגאולות שהיו בדורות הקודמים. [וגם ברמב"ם מבואר שכתובה כאן הבטחה על התשובה ועל הגאולה (עי' בהערה הבאה)].
2. וכן פסק הרמב"ם: "וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן, ומיד הן נגאלין" (הלכ' תשובה פ"ז ה"ה).
3. הגה"צ רמב"ם דסלר זצ"ל הקשה ב"מכתב מאליהו" (ח"ב עמ' 148), "אם המצב לעתיד לבא יהיה שוה בכל הענינים עם מצב אדם הראשון קודם החטא, מנין לנו שלא יכשלו עוד הצדיקים בחטא כעין חטאו של אדם הראשון"? ותירץ, שהקב"ה ישים גבול לכח הסטרא אחרא אז, שלא יוכל עוד להסית לחטא כזה.
4. וכל כך חשוב הוא ענין זה, עד אשר לדעת הריטב"א הרי הוא קובע את עיקר צורת המצוה וגדרה. דהנה כתב הריטב"א על נוסח ברכת השופר: "קבלה מרבינו האי ז"ל, אביהם של ישראל, שהוא 'לשמוע קול שופר'. ויש בזה ב' שאלות: למה אין הנוסח על 'תקיעת' שופר, כמו 'מקרא' מגלה, שמברכין על הקריאה ולא על השמיעה. ועוד, למה היא בלמ"ד ואינה ב'על', כיון שתקיעת שופר אפשר על ידי אחרים, כעין מקרא מגלה שהיא ב'על' מטעם זה. והתשובה בשאלות אלו אחת: דהכא, שמיעת השופר היא עיקר המצוה, וכונת התורה כדי שיעור אדם לחזור בתשובה, וגם שיכוון לרצות למדת הדין ביום הזה, ואילו תקע ולא שמע לא יצא, ולפיכך תקנו הנוסח בשמיעה, וכיון שהשמיעה אי אפשר לה על ידי אחרים - היא בלמ"ד, כיון שהוא עובר לעשייתה. אבל מקרא מגלה, הקריאה עיקר, משום פרסומי ניסא, ואפילו קרא ולא שמע ולא הבין - יצא, מידי דהוי אנשים ועמי הארץ, וכיון שאפשר על ידי אחרים היא ב'על'" (חי' הריטב"א ר"ה לד, א ד"ה כתב הרי"ף).
- הרי שענין זה, שכונת התורה בתקיעת השופר היא "כדי שיעור אדם לחזור בתשובה", קובע את גדר המצוה כך, עד שאינו יוצא בתקיעה, אלא בשמיעה, כי רק השמיעה יש בה כדי לעורר את האדם לתשובה. משא"כ מקרא מגלה, הרי הוא יוצא בקריאה אף בלא שמיעה, כי במגלה העיקר הוא משום פרסומי ניסא, ובה אפילו קרא ולא שמע הרי יש כאן פרסומי ניסא, ולכן יצא. [ולהלכה אם שמיעה מעכבת במקרא מגלה - עי' משנ"ב סי' תרפ"ט סק"ה ושעה"צ שם].
5. ומ"מ, מידה טובה מרובה ממידת פורענות (סוטה יא, א). ולכן מבואר בזה"ק, שרק בעבירות שיעשה אדם בעתיד אין מתחשבים בדין, אבל במצוות שיעשה בעתיד - מתחשבים בדין. ואפשר שיצא זכאי בדין, (אע"פ שאינו ראוי לכך לפי מעשיו), בגלל מצוות שיעשה בעתיד (זוהר ח"א קכ"א, ב).